

Bu sayımız, 15 Temmuz Şehitlerine ithaf edilmiştir...

muhafazakârdüşünce

15 temmuz'un ışığında Türkiye

kadim

MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCE/THE JOURNAL OF CONSERVATIVE THOUGHT

4 aylık yerel süreli düşünce dergisi

Yıl Year: 13 • Sayı Issue: 49 • Eylül september - aralık december 2016

ISSN 1304-8864

Kadim Yayınları Adına Sahibi/Owner: Serhat Buhari Baytekin
Genel Yayın Yönetmeni/General Director: Selman Salim Kesgin

Genel Koordinatör/Administrative Coordinator: Üzeyir Tekin
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor: S. Buhari Baytekin
Yurtdışı İlişkiler Koordinatörü/International Affairs Coordinator: Okan Arslan
Reklam ve Halkla İlişkiler/Marketing and Public Relations: Ayşegül Öz
Görsel Yönetmen/Creative Director: Ezgi Zorlu
Tasarım/Design: Yeter Baysal
Web Yönetimi/Webmaster: Harun Kaban

49. Sayı Editörleri/Editors of 49th Issue: Doç. Dr. Bengül Güngörmez - Doç. Dr. Mahmut Hakkı Akın

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Bedri Gencer, Yıldız Teknik Ü.
Prof. Dr. Bekir Berat Özipek İstanbul Medipol Ü.
Prof. Dr. Bülent Arı, İstanbul Sabahattin Zaim Ü.
Prof. Dr. Cemal Fedayi, Kırıkkale Ü.
Doç. Dr. Kudret Bülbül, YTB Başkanı
Doç. Dr. Hamit Ersoy, RTÜK
Doç. Dr. Ahmet Yıldız, TBMM
Doç. Dr. Fatih Duman, Hitit Ü.
Doç. Dr. Mahmut Hakkı Akın, Necmettin Erbakan Ü.
Doç. Dr. Şaban Kardeş, TOBB Ü.
Doç. Dr. Ahmet Özcan, Karatekin Ü.
Doç. Dr. Hamit Emrah Beriş, Gazi Ü.
Doç. Dr. Bengül Güngörmez, Uludağ Ü.
Dr. Necdet Subaşı, Başbakanlık
Dr. Ahmet Helvacı, İçişleri Bakanlığı
Mustafa Armağan, Araştırmacı, Yazar
Dr. Zeyneb Çağlayan İçener
Dr. Şenay Eray, Afyon Kocatepe Ü.
Hamdi Turşucu, Kültür Bakanlığı

Danışma ve Hakem Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Birol Akgün, Necmettin Erbakan Ü.
Prof. Dr. Kenan Gürsoy, İstanbul Aydın Ü.
Beşir Ayvazoğlu
Prof. Dr. Naci Bostancı, TBMM
Prof. Dr. Ömer Çaha, Yıldız Teknik Ü.
Prof. Dr. Hüsamettin Arslan, Uludağ Ü.
Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya, Başbakanlık
Prof. Dr. Davut Dursun, Sakarya Ü.
Prof. Dr. M. Şükrü Hanioglu, Princeton Ü.
Prof. Dr. Süleyman Seyfi Öğün, Maltepe Ü.
Prof. Dr. Ahmet Güner Sayar, Beykent Ü.
Prof. Dr. İhsan Sezal, TOBB Ü.
Prof. Dr. Şaban H. Çalış, Selçuk Ü.
Prof. Dr. Richard Gamble, Hillsdale College
Annette Y. Kirk, The Russell Kirk Center
Prof. Dr. Suna Başak, Gazi Ü.
Prof. Dr. Nazım İrem, İstanbul Aydın Ü.
Prof. Dr. Halis Çetin, Cumhuriyet Ü.

YÖNETİM YERİ/CONTACT

Rabat Sok. No: 27/2 Gaziosmanpaşa, Çankaya/ANKARA

Telefon/Phone: 0-312 431 21 55

E-posta/E-mail: dergi@muhafazakar.com - muhafazakardd@gmail.com

Genel ağı/Web: www.muhafazakar.com

ABONELİK/SUBSCRIPTION

Telefon/Phone: 0-312 431 21 55

HAZIRLIK/PREPARATION

Uluslararası Piri Reis kültür Ajansı www.pirireisajans.com - info@pirireisajans.com

Telefon/Phone: 0-312 446 21 56

BASKI/PRINT

Baskı Tarihi/Print Date: Aralık 2016

Baskı Yeri/Print Address: MRK Baskı ve Tanıtım Hizmetleri

Muhafazakâr Düşünce Dergisi, Kadim Yayınları tarafından yayımlanmaktadır.
Muhafazakâr Düşünce ulusal hakemli bir dergidir. Yılda 3 sayı yayımlanır ve Türkçe ve İngilizce makalelere, çevirilere, analizlere ve kitap tanıtımlarına yer vermektedir. Dergide yayınlanan makalelerden yazarları sorumludur. Yayımlanan makaleler EBSCOhost tarafından taranmakta ve makalelerin İngilizce özetleri indeks servisinde yer almaktadır.

bu sayıda

muhafazakâr düşünce'den
preface

15 temmuz'un ışığında
Türkiye
Turkey in the light
of july 15th

Muhafazakâr Düşünce'den / 9

Takdim / 15

15 Temmuz Darbe Girişimi ve Muhafazakârlığın Türkiye Bağlamı
-Türkiye'de Muhafazakârlığı Yeniden Düşünmek-
July 15th Coup Attempt and the Turkey Context of Conservatism
-Rethinking Conservatism in Turkey -
FARUK KARAARSLAN / 21

Türkiye Siyasi Kültüründe Laiklik Meselesi ve 15 Temmuz Sonrası
Laiklik Tartışmaları ve FETÖ
The Issue of Secularism in Turkish Political Culture and Secularism
Debates after July 15th and FETO
MAHMUT HAKKI AKIN / 37

15 Temmuz Sivil Direnişi: Demokrasiyi Yeniden Kurmak
Civil Resistance To July 15th: Reestablishing Democracy
ALİM YILMAZ / 57

Batı'nın Demokrasi Paradoksu, 'Demokratik Darbe'
Kavramsallaştırması ve 15 Temmuz Darbe Kalkışması
Paradox of Democracy in the Western World, Conceptualisation of
'Democratic Coup', and Coup Attempt of July 15th
GÖKHAN BOZBAŞ / 73

"Sessiz Yiğın"ların Sosyal Teoride Ele Gel(e)meyişi: 15 Temmuz Örneği
The Inability of Addressing the "Silent Masses" In Social Theory: The
Example of July 15th
İBRAHİM NACAK / 91

15 Temmuz Askeri Darbe Girişiminin Sosyolojik Okuması
Sociological Aspects of the Military Coup Attempt of July 15th
M. ZEKİ DUMAN / 103

Gnostik Düşünce Kurumsal Yapılara Karşı: Yeni Kolonyalizmin Sofistik
Silahı
Gnostic Ideas Against Institutional Structures: The Sophisticated
Weapons of the New Colonialism
MUSTAFA SAİD KURŞUNOĞLU / 119

15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrasında Gerilen Türkiye-Almanya
İlişkilerinde Göçmen Meselesi
The Problem of Immigrants in Turkey-Germany Relations which were
Strained after the July 15 Coup Attempt
METİN AKSOY / 145

McCemaat ve Yeni Dini Hareketten (YDH) Terör Örgütüne: FETÖ
FETO: From Mc Community and the New Religious Movement (NRM)
to Terror Organization
MEVLÛT ÖZBEN / 167

27 Mayıs ve 12 Eylül Askeri Darbelerinin Türk Sinema Sektörüne
Etkileri
The Effects of May 27 and September 12 Military Coups on Turkish
Film Sector
YALÇIN LÜLECI / 183

mülakat
interview

Hüsamettin Arslan ile Darbe ve Devlet
BENGÛL GÜNGÖRMEZ / 211

değerlendirme analyses

Prematüre Doğum/Ruşeym Ölüm: 15 Temmuz Darbe Teşebbüsünün Anatomisi
Premature Birth/Germ Death: Anatomy of the Coup Attempt of July 15th
MURAT ÇEMREK / 221

Darbenin Sağı Solu Olmaz
Right or Left-Wing, a Coup is After all a Coup
BESİM F. DELLALOĞLU / 227

Türkiye-Batı İlişkilerinin Ontolojik Derinliği
Ontological Depth of Turkey-West Relations
TAHSİN GÖRGÜN / 235

Toplumsal Algıda 15 Temmuz Darbe Girişimi
The Coup Attempt of July 15th in Social Perception
İPEK COŞKUN • HAZAL DURAN / 257

derkenar postscripts

Soğuk Savaş Dönemi Türkiye'sinde Arnold J. Toynbee ve İslâmcılık
Sezai Karakoç'un Yazılarında Medeniyetçilik
Arnold J. Toynbee and Islamism in Cold War Era Turkey
Civilizationism in the Writings of Sezai Karakoç
CEMİL AYDIN • BURHANETTİN DURAN / 271

Müslüman Kadının Sesi: İslâmcı Romanların Kadın Yazar ve Anlatıcıları
The Voice of Muslim Women: Female Writers and Narrators of Islamist
Novels
NESRİN AYDIN SATAR / 295

Mevlana Düşüncesinde Hikmet
The Concept of Wisdom in Thinking World of Rumi
GÜLŞEN YAYLI / 315

kitap tahlili book analyses

Gizliliğin ve Gizli Toplamların Sosyolojisi
RUHİ CAN ALKIN / 327

Kesin İnançlılar
MUSTAFA ALİ MİNARLI / 333

Kötülüğün Sıradanlığı (Adolf Eichmann Kudüs'te)
NİLÜFER ÖZTÜRK AYKAÇ / 341

Kötülüğün Sıradanlığı (Adolf Eichmann Kudüs'te)
AKİF KEMAL KOÇ / 347

- 1. Muhafazakâr Düşünce** ulusal hakemli bir bilimsel dergidir. Her sayıda farklı dosya konuları işlenir; bunun yanı sıra dosya dışı önemli çalışmalara da yer verilir.
- Gönderilecek çalışmalarda sosyal bilimlerde yaygın ve kabul edilmiş kaynak gösterme yöntemlerinden (APA) herhangi biri, kendi içinde tutarlı olmak koşuluyla kullanılabilir. Çalışmaların mutlaka kaynakçası yapılmalıdır.
- Çalışmalarla birlikte, 250 kelimeyi aşmayan Türkçe ve İngilizce özet, 10 kelimeyi geçmeyecek şekilde Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler iletilmelidir. Ayrıca yazarla irtibat için gerekli iletişim bilgileri de gönderilmelidir.
- Muhafazakâr Düşünce**'ye gönderilen çalışmalar, Times New Roman tipinde, bir buçuk aralıklı olarak A4 boyutunda 22 sayfayı (En az 3.500 en fazla 6.500 kelime) geçmeyecek şekilde düzenlenmelidir.
- Muhafazakâr Düşünce**'de yayınlanacak çalışmaların imlâ ve noktalamasında yazarın tercihleri geçerlidir; ancak sehven yapıldığı varsayılan hatalar düzeltilir.
- Gönderilen çalışmaların yanıtlama süresi 60 gündür. Bu süre içerisinde yanıtlanmayan çalışmalar ulaşmamış demektir. Çalışmalarla ilgili, hakemlerden edinilen olumlu ya da olumsuz görüş, çalışmanın yazarına bildirilir; gerekli düzeltmeler istenir.
- Muhafazakâr Düşünce**'de yayınlanan çalışmaların fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayın için kabul edilen çalışmaların yayın hakkı **Muhafazakâr Düşünce**'ye aittir.
- Muhafazakâr Düşünce**'de yayınlanan polemik konusu olan çalışmalarda yazarlara en fazla 2 kez cevap yazma hakkı tanınır.
- Muhafazakâr Düşünce**'de yayınlanan çalışmaların yazarlarına yazıların bulunduğu sayıdan iki adet; yayın ve danışma kuruluna ise her sayıdan birer adet gönderilecektir.
- Muhafazakâr Düşünce**'ye yazı göndermek için şu adresler kullanılacaktır: slmkesgin@gmail.com - muhafazakardd@gmail.com
- Gelecek sayının dosya konusu Web sitesinde yayınlanacaktır.

Meş'um darbe girişiminin ardından istikbaline ve istiklaline sahip çıkanları Türk halkının duruşunu tarihe not düşmek, darbeye giden süreci sosyolojik olarak değerlendirmek ve 15 Temmuz'u kavramsallaştırmak amacıyla duyurduğumuz yazı çağrısına çok sayıda hocamız kıymetli çalışmalarıyla destek verdiler.

15 Temmuz şehitlerine ithaf ettiğimiz bu sayıda;

Faruk Karaarslan, "15 Temmuz Darbe Girişimi ve Muhafazakârlığın Türkiye Bağlamı -Türkiye'de Muhafazakârlığı Yeniden Düşünmek-" başlıklı makalesinde 15 Temmuz gecesi darbeye direnen kitle üzerinden Türk muhafazakârlığının yeni dönemini tartışıyor. Karaarslan çalışmasında muhafazakârlık kavramının kullanımına dair tartışmalardan hareketle Türkiye'de sosyal bilimlerin tekrar tartışılmasını gerektiğini iddia ediyor.

Mahmut Hakkı Akın, "Türkiye Siyasi Kültüründe Laiklik Meselesi ve 15 Temmuz Sonrası Laiklik Tartışmaları ve FETÖ" başlıklı makalesinde cumhuriyet tarihi boyunca devlet tarafından takip edilen laiklik anlayışının ve uygulamalarının Türkiye'de dini hayat üzerindeki etkileri ve FETÖ türü bir örgütlenmenin ortaya çıkışındaki rolünü tartışmaya açıyor. Akın'a göre katı laiklik politikaları, dini cemaatlerin ve grupların önemli bir dönüşüm yaşamasına sebep olmuştur. Çok partili hayata geçilmesi sonrasında dini cemaatlerin önemli bir figür haline

gelmesi, siyasilere ile aralarında bir fayda ilişkisi kurulmasına zemin hazırladı.

“15 Temmuz Sivil Direnişi: Demokrasiyi Yeniden Kurmak” başlıklı makalesinde Alim Yılmaz demokratik yollarla iÇ başına gelen iktidarların demokrasi ve hukuku, ayrıcalıklı gruplar ve bu gruplarla kurulan iŐbirlięiyle değil, toplumdaki sağladığı destekle koruyabileceğinin görüldüğünü ifade etmektedir. Yılmaz’a göre devletin bütün kurumlarıyla yeniden kurulması, liyakat esasına göre istihdam siyaseti izlenmesi ve toplumsal çeŐitlilięin devlet kadrolarına yansınması, muhtemel darbe teŐebbüslerini engelleyecektir.

“Sessiz Yiğin”ların Sosyal Teoride Ele Gel(e)meyişi: 15 Temmuz Örneği“ başlıklı çalışmasında İbrahim Nacak, “sessiz yiğin” kavramından hareketle kitle, sosyal yiğin, kalabalık kavramları tartışıyor. Nacak makalesinde 15 Temmuz darbe girişiminin sessiz yiğin kavramsallaŐtırmasını nasıl dönüŐtürdüęünü de ele alıyor. Türkiye’de toplumu ya da halkı sessiz çoğunluk olarak görmeyi eleŐtiren Nacak’a 15 Temmuz ve sonrasında yaşananlar sadece “sessiz yiğin”ların kendisini sürü ya da koyun diye tanımlayanlara karşı bir cevap değil, aynı zamanda sessiz olmasından istifade edip, sessizliğini sürdürmesi için mücadele eden kesim(-ler)e karşı bir cevaptır.

Mehmet Zeki Duman “15 Temmuz Askeri Darbe Girişiminin Sosyolojik Okuması” başlıklı makalesinde darbe girişimini, gerek nedenleri ve oluşumu gerekse sonuçları itibariyle önceki darbelerin tümünden farklılaŐan yönlerini sosyolojik olarak değerlendiriyor. Duman’a göre 15 Temmuz darbe girişiminin en önemli iki önemli sonucu Türkiye’de bir gelenek haline almaya baŐlayan darbelerin artık kolay bir biçimde yapılamayacağının anlaşılması ve FETÖ’nun ülkede yıllardır adeta bir korku imparatorluğu gibi hareket etmesinin önüne geçilmesidir.

Mustafa Said Kurşunoğlu “Gnostik Düşünce Kurumsal Yapılara Karşı: Yeni Kolonyalizmin Sofistik Silahı” başlıklı makalesinde FETÖ’yü gnostik yapı kavramsallaştırması üzerinden analiz ediyor. Kurşunoğlu’na göre gnostik düşünceler ve bu düşüncelere dayalı teŐkilatlanmalar öznel ve ezoterik yapıları ile toplumsal

sağduyuya ve açıklığa dayalı kurumsal rasyonalitenin karşısı bir konumda yer almaktadırlar

“Batı'nın Demokrasi Paradoksu, ‘Demokratik Darbe’ Kavramsallaştırması ve 15 Temmuz Darbe Kalkışması” başlıklı makalesinde Gökhan Bozbaş demokrasinin bayraktarlığı iddiasında olan ülkelerin bazı darbelere verdiği desteği analiz ediyor. Bozbaş'a göre Batı ülkeleri reelpolitik gereği küresel ve ulusal medya üzerinden seçilmiş iktidarı diktatör ilan etme; mümkün mertebe halkı sokaklara dökme, iktidara istifa çağrısı yapma; çekilmezse askeri göreve çağırma ve bu yaşananları demokratik darbe olarak adlandırmakta ve bu durumu kendince meşrulaştırmaktadır.

“15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrasında Gerilen Türkiye-Almanya İlişkilerinde Göçmen Meselesi” başlıklı makalesinde Metin Aksoy Türkiye-Almanya ilişkilerini darbe girişimi açısından değerlendiriyor. Aksoy'a göre halihazırda göçmen ve entegrasyon sorunları sebebiyle inişli çıkışlı bir seyir izleyen Türkiye-Almanya ilişkileri Almanya'nın 15 Temmuz darbe girişimini Türkiye aleyhtarı ve tek taraflı olarak yorumlaması sonucu bir krizin eşindedir. Şüphesiz bu durumun Almanya'da yaşayan Türk göçmen nüfus üzerinde de etkileri olacaktır.

Mevlüt Özben tarafından kaleme alınan “McCemaat ve Yeni Dini Hareketten (YDH) Terör Örgütüne: FETÖ “ başlıklı makale bir dini cemaat olarak zamanın ve ülke koşullarının kendisine sağladığı kolaylıklarla büyüyen bir yapının, sonraları küresel dünyanın da bir realitesi olan Yeni Dini Hareketlere (YDH) özgü niteliklerle donanmasını ele alıyor.

“27 Mayıs ve 12 Eylül Askeri Darbelerinin Türk Sinema Sektörüne Etkileri” başlıklı makalesinde Yalçın Lüleci 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbelerini Türk sinema sektörüne etkisi açısından tartışıyor. Lüleci'ye göre, 1980 ve 1960 darbeleri Türk Sinameası üzerinde farklı etkiler bırakmıştır.

Mülakat kısmında darbeyi ve darbenin sosyolojisini Uludağ Üniversitesi'nden Prof. Dr. Hüsamettin Arslan'la konuştuk. Hüsamettin Hoca kendine has üslubuyla darbe gecesi hissiyatını ve analizlerini bizlerle paylaştı.

Değerlendirme bölümünde Besim Dellaloğlu “Darbenin Sağı Solu Olmaz” başlıklı çalışmasında 15 Temmuz gecesini ve

direnişini sol siyaset açısından eleştirel yorumluyor. Türkiye'deki demokrasi kültürü ve birlikte yaşama düşüncesine dair tespitlerde bulunan Dellaloğlu'nun değerlendirmesi muhafazakâr camia için de eleştiriler ve cevaplanması gereken sorular barındırıyor.

Murat Çemrek "Prematüre Doğum/Ruşeym Ölüm: 15 Temmuz Darbe Teşebbüsünün Anatomisi" başlıklı değerlendirmesinde özgürlüklerin teminatı olan devlet yapısının bundan sonraki olası darbe teşebbüslerinin önüne geçebilecek yegâne güvence olduğunu belirtiyor. Çemrek çalışmasında 15 Temmuz askeri darbe teşebbüsünün 1960 sonrasındaki başarılı ve başarısız diğer öncülleriyle ilişkisini sosyo-ekonomik bir temel üzerinden devletin ontolojisi çerçevesinde değerlendirmekte.

"Türkiye - Batı İlişkilerinin Ontolojik Derinliği" başlıklı çalışmasında Tahsin Görgün Türkiye ile Avrupa'nın sağlıklı bir zeminde ilerlemesi için birbirlerini ihmal ve inkar etmeden, birbirlerini karşılıklı olarak tanımaları gerektiğini belirtiyor. Görgün'e göre hem Batılı devletler hem de diğerleri sömürgecilik döneminin bittiğinin bilincine varmalı ve buna göre politikalar geliştirmelidir. Türkiye de, teavün üzerinden itidali yaşayarak sömürge olmadığının farkında olarak kararlar almanın ve uygulamanın imkanını bütün dünyaya göstermekle mükelleftir.

İpek Coşkun ve Hazal Duran tarafından kaleme alınan "Toplumsal Algıda 15 Temmuz Darbe Girişimi" başlıklı çalışma, SETA tarafından gerçekleştirilen, demokrasi nöbetinde meydanların tutumunu inceleyen saha araştırmasının sonuçlarını analiz ediyor.

Bu sayıda FETÖ'nün sosyolojik dinamiklerini anlamak açısından çok önemli olan bazı kitaplara dair değerlendirmeler meraklısını bekliyor.

Georg Simmel'in "Gizliliğin ve Gizli Toplumların Sosyolojisi" adlı eseri Ruhi Can Alkın, Eric Hoffer'in "Kesin İnançlılar" isimli eseri Ali Minarlı, Hannah Arendt'in "Kötülüğün Sıradanlığı" adlı eseri Akif Kemal Koç ve Nilüfer Öztürk Aykaç tarafından değerlendirildi.

Derkenar kısmında üç çalışmayı sunuyoruz sizlere:

Cemil Aydın ve Burhanettin Duran tarafından İngilizce orjinali Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East dergisinde yayınlanan “Soğuk Savaş Dönemi Türkiye’sinde Arnold J. Toynbee ve İslâmcılık Sezai Karakoç’un Yazılarında Medeniyetçilik” başlıklı çalışmayı sizlere sunuyoruz. Aydın ve Duran’a göre özcü söylemin, yani Avrupa sömürgeciliğinin dayandığı söylem düzeni ile ona karşı üretilen milli ve küresel söylemlerin artık yer değiştirdiği savı üzerine düşünmek ve geride bırakmak zamanı gelmiştir.

Nesrin Aydın Satar tarafından kaleme alınan “Müslüman Kadının Sesi:İslâmcı Romanların Kadın Yazar ve Anlatıcıları” başlıklı makalesi 1970 ve 1980 yılları içerisinde kadın yazarlar tarafından kaleme alınan iki İslâmcı roman ve bu romanların kadın kahramanları üzerinden sosyo-politik ve sosyo-kültürel konjonktürü ele alıyor.

Gülşen Yaylı tarafından kaleme alınan “Mevlâna Düşüncesinde Hikmet” başlıklı çalışma Mevlânanın hayatı ve eserlerinde hikmet ve hikmet arayışının nasıl bir yeri olduğunu değerlendiriyor.

15 Temmuz Darbe Girişimini ele aldığımız bu sayıda konuya entelektüel bir katkı yaptığımızı düşünüyoruz.

KÖTÜLÜĞÜN SIRADANLIĞI (ADOLF EICHMANN KUDÜS’TE)*

-Kitap Tahlili-

AKİF KEMAL KOÇ**

Polonya ile Almanya arasında Tanrı’nın çizdiği değil, insanın çizdiği muhayyel sınırdaki sıkışan Yahudiler’in gecesidir *Kristallnacht*. 1938 yılının Ekim ayının 9. ve 10. gününün hayaletleridir geceyi “billur”laştıran. Elbette Kristal Gece¹ (*Kristallnacht* ya da *Night of Broken Glass*) yakılıp yıkılan Yahudi dükkânlarının kıvılcımlarından ve sokağa saçılan camlarından öte bir anlam içermiyordu Naziler için. Nasyonal Sosyalizmin dili binlerce insanın acısını, maruz kaldıkları zulmü ve ağıtını o gece es geçmeye başlamıştı. Bunun yerine sadece Yahudi oldukları için yersiz yurtsuz bırakılan binlerce insanı sokaklara saçılan kırık cam parçalarıyla hatırlamayı tercih etmişti bir ulus. Şüphesiz artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı. Ancak nasıl olmuştu da bir ulus daha birkaç sene evvel birlikte yaşadıkları kapı komşularına karşı bu kadar derinden biçimde nefret duymaya başlamıştı? Kristal Gecenin bu kontekstte sembolik önemi bu soruyu anlamlı hale getiriyordu; zira o gece Yahudilerin dükkânlarını ve Sinagoglarını balyozlarla parçalayanlar milis kuvvetler ve Alman vatandaşlarının bizatihi kendisiydi ve Arendt için kötülüğü “sıradan”laştıran şey aynı zamanda bu insanların “normal” insanlar olmalarıydı. Şüphesiz bu yaşanan trajediyi daha korkunç hale getiriyordu.

Kristal Gece’den Nasyonal Sosyalizm’in ifadeleriyle Nihai Çözüm’e (*Final Solution*) kadar uzanan süreçte yaşananlar bir insanlık ayıbıydı ve tüm dünya bu radikal kötülüğe gerçek ismini savaştan sonra verecekti: *Holocaust*.

* Hannah Arendt (çev. Özge Çelik) İstanbul: Metis Yayınları, 2016

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü

1 Kristal Gece, Nazi Almanya’sının paramiliter askerleri ve Alman vatandaşlarının 9-10 Ekim 1938 tarihinde Yahudilere karşı gerçekleştirdikleri ilk şiddet eylemine verilen isimdir. Kristal Gece ismini Sinagogların, Yahudilere ait dükkânların ve binaların kırılıp sokaklara saçılan camlarından almaktadır. Saldırıların gerçekleştiği gece Alman otoriteleri olaylara karşınmamış ve seyirci kalmayı tercih etmiştir. <https://www.ushmm.org/outreach/tr/article.php?ModuleId=10007697>

Bu tarih boyunca insan eliyle yapılmış en büyük kötülüktü. Fakat nasıl olmuştu da Naziler bu kadar kötü olabilmisti? Ve bilhassa bu kötülüğün kendisi nasıl “normal” ve “sıradan” hale gelmişti? Şüphesiz hem İkinci Dünya Savaşı boyunca hem de sonrasında bu soruya birçok farklı cevap verilmiştir. Ancak bu soruya verilmiş en sıra dışı cevap bundan elli altı yıl önce Alman asıllı Yahudi siyaset bilimci ve düşünür Hannah Arendt tarafından verildi. Arendt, Arjantin’de yakalanıp Kudüs’e getirilen Adolf Eichmann’ın davası için “yüzyılın davası” ifadesini kullanmış ve bu soruya dair sıra dışı cevabını dava için hazırladığı raporda vermiştir: *Kötülüğün Sıradanlığı: Adolf Eichmann Kudüs’te (Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil)*. Adolf Eichmann, Kristal Gece’den Auschwitz’e kadar yapılmış en büyük kötülüğün hesabını verecek ve idam edilecektir. Adolf Eichmann’ın objektif olmaması için hiçbir sebebi yoktur. Kudüs’e götürülmek üzere yakalandığı andan itibaren o da, Kudüs’te onun yargılanmasını bekleyen Yahudiler de Eichmann’ın darağacına gideceğini biliyorlardı. Üçüncü Reich’in eyleme döküldüğü kötülüğün yürütücülerinden birisi olarak Eichmann Kudüs’tedir ve Arendt bu yeni, açıkça modern kötülüğün iç yüzünün temellerini Kötülüğün Sıradanlığı ile ortaya koyar. Adolf Eichmann Nihai Çözüm projesinde 150.000 Avusturyalı Yahudi’nin kamplara aktarılmasını sağlayan kilit isimlerinden bir SS Subayı olarak Yahudilere karşı işlenen kötülükten sorumludur. Ve sorumluluk Arendt için radikal kötülükle ilgilidir. Nazi kamplarının gerçek yüzüne bizzat tanıklık eden ve ailesini bu kötülüğün mengenesi Auschwitz’de kaybeden Levinas da bu konteskte Dostoyevski’den şu can alıcı cümleyi iktibas edecektir: “Bütün insanlar birbirlerinden sorumludur, hele ben herkesten fazla.” (Çoşkun, 2013: 15)

Dolayısıyla burada, Nazizm örneğinde can alıcı bir soru gündeme gelmiş ve bu soru yirminci yüzyıla damgasını vurmuştur: Sorumlu olduğumuz insanlara ve “insanlığa” karşı nasıl oldu da böylesine “aşırı kötülük” yapabildik? Arendt bu soruya bugün hala tartışmakta olduğumuz çok sıra dışı cevaplar vermiştir. Sorunun temelinde elbette “kötülük problemi” vardır. Peki Arendt için kötülük nedir? Arendt kötülüğün doğasına ilişkin net bir şey söylemez, söyleyemez. Ancak “radikal kötülük” tanımlamasını ilk defa kullanan Kant’tan ve Kant gibi kötülüğü “kötü niyet”le ilişkilendiren gelenekten farklı olarak kötülüğün her zaman kötü niyetle ilişkili olmayabileceğini ileri sürer. Bu iddia özellikle Eichmann örneği için geçerlidir. Arendt’in kötülüğün her zaman kötü niyet, garez veya nefretle doğrudan bağlantılı olmadığı yönündeki iddiası ahlak felsefesi açısından da bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir (Çoşkun, 2013: 18-19, 87).

Arendt, ilkin Kant'tan “radikal kötülük” kavramını ödünç alır ve radikal kötülüğün totalitarizmle bağlantısı kurulmaksızın anlaşılamayacağını ileri sürer (Çoşkun, 2013: 22). Totalitarizm insanları araçsallaştırır; totalitarizm “yüz”leri siler ve insanları sayılara indirger. Totalitarizmde acı çeken, gaz odalarında öldürülen, aç bırakılan, zorla çalıştırılan ya da işkence gören artık “yüz” değil, sadece “sayı”dır. Ve totaliter rejimlerde insanlar “amaç”ların gerçekleşmesi için kendilerini ve bu amaçlar için feda edecekleri insanları yalnızca bir “araç” olarak görürler. Hâlbuki Kant “her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun” diyordu (Çoşkun, 2013: 30-31). Kant'ın etiği 20. Yüzyılda başarısız oldu. Etik kural-lara uyma zorunluluğu dışında vicdana hitap edecek olan şey nedir?

Arendt, *Kötülüğün Sıradanlığı*'nda Nazilerin ve Eichmann'ın akıl sağlığı herhangi bir insan kadar “normal” insanlar olduklarını ortaya koymuştur. Hatta Eichmann duruşmasından çok daha önce, henüz 1945 yılında şunları söylemiştir: “Gerçek şudur ki, ‘Naziler bizim gibi insanlardır’; yaşattıkları kabus, insanın neler yapabileceğini şüphe götürmez bir şekilde ispatlamıştır. Başka bir deyişle, kötülük problemi Avrupa’da, savaş sonrası entelektüel yaşamın temel meselesi olacak.” (Çoşkun, 2013: 35)

Arendt entelektüel yaşamın bu temel sorununun “insanları insanlar olarak gereksiz kılmak”la ilgili olduğunu düşünmüştür: “İnsanları insanlar olarak gereksiz kılmak (onları bir amaç için araç olarak kullanmak değil, bu onları insanlar olarak özlerine dokunmadan bırakır ve sadece insanlık onurların etkiler; daha çok onları insanlar olarak gereksiz kılmak).” (Çoşkun, 2013: 39) Başka bir deyişle Arendt insanların araçsallaştırılmalarına karşı çıkar, fakat Nazizm örneğinde kötülüğün çok daha gayri insani olduğunu düşünür (Çoşkun, 2013:41).

Kötülük problemi kontekstinde totalitarizmin en önemli özelliği “kötülüğe” direnmenin bütün yollarını kapamasıdır. Totalitarizm “öngörülemezliği” ve “kendiliğindenliği” ortadan kaldırır. Dolayısıyla totaliter rejimlerde insanın özgürlüğünden, bireysellikten, kişinin düşünme ya da yargılama yetisinden bahsetmek imkânsızdır (Çoşkun, 2013: 155-173). Arendt'in gözlemlediği kadarıyla Eichmann bir “canavar” değildi, olsa olsa bir “soytarı” olabilirdi; nefretle, hınçla ya da şeytani duygularla hareket eden ve yaptığından haz alan bir adam değildir; tek amacı terfi etmek ve görevini yerine getirmekten ibaret tam bir “klişeler” adamı, bir “banal”, “fikirsiz,” düşünmeyen ve düşünmeden hareket eden bir robot, totaliter terör döneminde mahvi

hedeflenen kendiliğindenliğin katillerinden biridir (Çoşkun, 2013: 93, 103-104, 112; Arendt, 2009: 64, 292).

...[Terör]... totaliter yönetimin özüdür. Sınırları çizmek (en eski imgelerden birini takip edecek olursak, Platon *Yasalar*'da, 843a'da, sınırların Tanrı'sı olarak Zeus'u yardıma çağırır) ve insanların o sınırlar içerisinde hareket etmesini sağlayarak statik kalmak üzere yasalar oluşturulmuştur; totaliter koşullarda ise, tam tersine, insanları "stabilize" etmek, *onları* statik kılmak, terörün serbestçe at koşturmasını engelleyebilecek herhangi bir öngörülemez/özgür ya da kendiliğinden eylemi önlemek için her araç kullanılır. Doğa ya da tarih yasası olsun, bizatihi hareket yasası insan türünün düşmanlarını seçip çıkarır ve düz insanların özgür eyleminin bu işe karışmasına izin verilmez. Suç ve masumiyet anlamsız kategoriler haline gelir; "suçlu kişi" terörün yolunda engel oluşturan kişidir, yani Doğa ya da Tarihin hareketini bilerek ya da bilmeyerek engelleyen kişi. Sonuçta yöneticiler yasaları uygulamaz, fakat bu tür hareketi (onun kendisine içkin yasayla uyum içinde) icra ederler; adil ya da bilge olmak gibi bir iddiaları yoktur, fakat her şeyi "bilimsel olarak" bildikleri iddiasındadırlar (Arendt, 2014: 467-468).

Totalitarizm ve Eichmann örneğinde Nazizm bu "bilimsellik" iddiasına (Arendt, 2009: 79)² yaslanarak kötülüğe direniş kapılarını ve vicdani sorgulama "mekanizma"sını dışarıdan değil, içeriden kilitler. Totalitarizm bunu dil, düşünce ve gerçeklik dünyasını alt üst ederek gerçekleştirir. Nazizm "kurgusal bir dil" ve dolayısıyla "kurgusal bir gerçeklik" yaratarak insanın sorgulama melekesini iğdiş etmiş, insanlara ezbere dayalı bir yaşamın "konfor"unu sunmuştur. Eichmann da bu konforun içinde düşünme ve vicdani muhasebe yetisini kaybetmiştir. "Nihai çözüm"ün "öldürme"nin; "ikametgâh değişikliğinin" ya da "özel muamele"nin "imha" veya "tasfiye"nin yerini aldığı bir dil dünyasında "gerçeklik" rahatsız edici olmaktan çıkmıştır. Çünkü bu gerçeklik kurgusal dilin sunduğu kurgusal bir gerçekliktir ve bireyleri "sorumlu" olmaktan kurtarmıştır. Nazizm en büyük "başarı"sı "sorumluluğu" ya da "sorumluluk duygusu"nu yok etmesidir. Bürokrasi, otomasyon ve emir-komuta zinciri dâhilinde sorumluluk azaltılmış, kurbanlar suç ortağı haline getirilmiş, "suç" ve "masumiyet" kriterleri çökmüş, "ahlak ilkeleri" iflas etmiştir (Çoşkun, 2013: 103-107, 112).

"Her ne kadar bu [olağan saygıdeğer] insanlar böylesi faaliyetlerin alışıldık olmadığı bir toplumda yaşadıkları sürece suç işlemeyi asla hayal etmemiş olsalar da, tüm insan kategorilerine karşı apaçık suçların standart davranış olduğu bir sisteme kolayca uyum sağladılar. Bu tür insanlar, sivil varoluşun en tartışılmaz kuralı gibi görünen "öldürmeyeceksin" in yerine Nazilerin kurallarını kabul etmekte hiç zorlanmadılar; bu kurala göre öldürmek ırk uğruna ahlaki bir görevdi. Bir zamanlar aşikâr olan ilkelere "normal" ve "makul" olan ahlaki

2 Buna göre olup biten "öldürmeyle ilgili bir meseleydi ve öldürme de tıbbi bir meseledir" diyordu Dr. Servatius, Arendt, *Kötülüğün Sıradanlığı: Adolf Eichmann Kudüs'te*, s. 79.

davranışlara kesin gözüyle bakılamazdı artık (Richard J. Bernstein'dan aktaran Coşkun, 2013: 97).

Arendt için Eichmann duruşması ve onun cezalandırılması hiç kuşkusuz önemliydi, fakat onun için çok daha önemli olan şey etik ve ahlakın bütünüyle yok oluşuydu. Bu ahlaki çöküş aynı zamanda eleştirel düşünmenin sona ermesiyle ilişkiliydi. “Radikal kötülük” dediği şeyi ilerleyen zamanlarda “aşırı kötülük” olarak tanımlayacaktı. Çünkü ona göre radikal olan derinliği ya da derinlikli bir düşünme tarzını ifade eder. Hâlbuki Nazizm ve Eichmann örneğinde böyle bir derin düşünmeden söz etmek imkânsızdır. Burada kötülük “yüzeysellik” ve “sıradanlık”la/”banallik”le ilişkilidir (Coşkun, 2013: 90-94).

Ne yazık ki Arendt'in *Kötülüğün Sıradanlığı* ile anlatmak ya da vurgulamak istediği mesele bazen yanlış anlaşılmiş ve Eichmann'ı masum biri olarak gördüğü düşünülmüştür. Hâlbuki Arendt Eichmann'ı hiçbir zaman gerçekleştiren “kolektif suç”un sadece bir parçası olarak düşünmek istememiştir. Çünkü “herkes suçlu ise hiç kimse suçlu değildir”. Arendt'in Eichmann'ın idamını yürekten istediği tartışma götürmez. Ancak onun asıl odak noktası “sorumluluk” üzerinde yeniden düşünmemiz gerektiğidir. Eichmann'ın birilerini öldürmemiş ya da öldürmeyi hiçbir zaman istememiş olması ya da genel olarak “kötü niyetli” olmaması onun Autschwitz'e “özel muamele”ye gönderdiği insanlardan sorumlu olmadığı anlamına gelmez. Kaldı ki Eichmann “özel muamele”nin ne anlama geldiğini ilk başta olmasa da sonrasında gayet iyi biliyordu (Coşkun, 2013: 95, 123-124)...

Yine de Arendt, Eichmann'ın “sıradan,” “normal” ve “düşüncesiz” bir insan olduğu yönündeki görüşlerinden vazgeçmez. Ancak burada belirtilmesi gereken önemli bir husus vardır: “Kötülüğün sıradanlığı” iddiası Eichmann özelinde bir tespittir; genel olarak kötülükle değil (Coşkun, 2013: 93-95).

“[Kötülük]...düşünceye meydan okur.” Çünkü düşünce bir derinliğe ulaşmaya, köklere inmeye çalışır ve kötülüğü dert edindiği an ortada hiçbir şey olmadığını için hüsrana uğrar. Kötülüğün “sıradanlığı” budur işte.” (Coşkun, 2013: 90)

Arendt, hiç kuşkusuz haklıdır; totalitarizm, düşünmeyi ve düşünceyi ortadan kaldırır ve ezbere dayalı bir düşünme sistemi, ahlaken çökmüş bir zihniyet yaratır, ancak bu noktada şu soru hala geçerliliğini korumaya devam eder: Totaliter rejimlerde insanlar düşünmez, insanlar bir süre sonra düşünmeyi beceremez hale gelirler, fakat totaliter rejimler hangi düşünce sistemlerinin ya da zihniyetin ürünüdür? Bu soru çok daha kapsamlı bir modernite

(Aydınlanma, Akıl, özne merkezli düşünce vb.) eleştirisini gündeme getirir elbette.

Nitekim Arendt, kötülüğe karşı çıkmanın teorik bir düşünmeyle zorunlu olarak ilişkili olmadığını öne sürmüştü ve “yargılama” melekisine özel bir anlam atfetmiştir, ancak yargılama-kötülük ilişkisi konusundaki görüşlerini ortaya koymaya ömrü vefa etmemiştir (Çoşkun, 2013: 113, 117, 120).

Türkiye’de de FETÖ’nün sebebiyet verdiği 15 Temmuz, 17-25 Aralık ve daha önceki tecrübeler *Kötülüğün Sıradanlığı* ışığında yeniden değerlendirilebilir. Elbette FETÖ ile Nasyonal Sosyalistler, Stalinistler ve en genelinde totaliter rejimler arasında çok büyük farklılıklar vardır. Ancak “kötülük” kontekstinde PDY/FETÖ de kurgusal bir dil ve gerçeklik inşa etmiş, düşüncenin ve düşünmenin önünde engel yaratmıştır. Üyelerinin/müritlerinin birçoğu, hatta 15 Temmuz’da darbe teşebbüsünde bulunanlar ve iki yüz kırk kişinin ölümüne sebep olanlar bile belki de “şeytani amaçları” olduğuna inanmamıştır. Yine FETÖ “militan”larının birçoğu *Kötülüğün Sıradanlığı*’nda olduğu gibi kolektivitinin ve yaratılan zihniyetin “patolojik” mantığı gereği derin ve eleştirel düşünmeden yoksun, hatta düşünme melekisini Hitler örneğindeki gibi Gülen’e devretmiş ve sorgulamadan ve vicdani muhasebeden muaflığın sunduğu konforun içinde yaşayan insanlardır. Bu insanlar kendilerini, “yoldaş”larını ya da “seküler cemaat”lerinin mensuplarını kelimeleri yasa sayılan birinin emrinde “hak” bildikleri yolda ilerleyen “cennet yolcuları” olarak görmüşlerdir. Tıpkı totaliter rejimlerde olduğu gibi. Aynı şekilde totaliter rejimlerdeki gibi suç ve masumiyet kriterleri aşınmış, “Öldürmeyeceksin” açık emri hedefler uğruna ahlaki ve etik bir ilke olmaktan çıkmıştır. Burada Arendt’i hatırlamakta fayda var: Kolektif suçun işlendiği yerde “itaat” ve “destek” neredeyse aynı şeydir (Arendt, 2014: 284). Kolektif suç FETÖ militanlarının sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Herkes suçluysa hiç kimse suçlu değildir. Almanya örneğinde Hitler başarılı olsaydı bir kahraman olacaktı; Eichmann da öyle. Şartlar ve sonuçlar farklı olsaydı Eichmann Kudüs’te mağduru, “kader” ya da “talih” “kurban”ı rolünü oynuyor olmayacaktı...

Son olarak şunu söyleyerek bitirebiliriz: Totaliter rejimlerin ve zihniyetin arkasındaki zihniyet ve bu zihniyeti doğuran süreç ne kadar önemliyse, FETÖ’yü doğuran ve FETÖ örneğinde kötülüğün arka planındaki zihniyet de o kadar önemlidir. Yani totaliter rejimlerin saikleri ve FETÖ’nün gerek kuruluşu, gerek icraatlarının nedenleri çok daha kapsamlı teolojik, felsefi, tarihsel, sosyolojik incelemeleri beraberinde getirecektir.

Kaynakça

- ARENDR, Hannah (2009). *Kötülüğün Sıradanlığı: Adolf Eichmann Kudüs'te*, çev.Özge Çelik, Metis Yayınları, İstanbul.
- ARENDR, Hannah (2014). *Formasyon, Sürgün, Totalitarizm: Anlama Denemeleri 1930-1954*, çev. İbrahim Yıldız, Dipnot Yayınları, Ankara.
- ÇOŞKUN, Berrak (2013). *Hannah Arendt'te "Radikal Kötülük" Problemi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.